

УДК 343

Грібов М. Л.

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри оперативної-пошукової роботи та документування
факультету підготовки фахівців для спеціальних підрозділів
Національної академії внутрішніх справ.*

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗБОЇВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ФОРМУВАННЯМИ

Серед різних форм злочинних посягань на охоронювані кримінальним законом блага, цінності та інші сфери життєдіяльності людей розбій є одним із найнебезпечніших злочинів. Це зумовлено тим, що при розбої посягання на основний об'єкт здійснюється шляхом посягання на особу, тоді як, відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1, с. 1]. Разом з тим, системна соціально-економічна криза, зубожіння населення, масове безробіття та наявність в користуванні громадян критичної маси вогнепальної зброї зумовили різкий спалах злочинності корисливо-насильницького спрямування протягом 2014 р. До того ж у нових правових реаліях, зумовлених введенням в дію нового Кримінального процесуального кодексу України (КПК), практикою

© Грібов М.Л., 2014

© Національний університет «Острозька академія», 2014

-
- Оперативно-розшукова характеристика розбоїв, що вчиняються організованими злочинними формуваннями / М. Л. Грібов // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14hmlzof.pdf>.

ще напрацьовано, а наукою не визначено шляхи вирішення багатьох актуальних питань розслідування розбоїв. Зокрема, новостворений інститут негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) є принципово новим для слідчої практики, що зумовлює необхідність визначення особливостей його використання під час розслідування конкретних видів злочинів. НСРД за своїм змістом співпадають з відповідними оперативно-розшуковими заходами й відрізняються від них лише юридичною формою та колом суб'єктів ініціативи. Тому при їх дослідженні доцільно спиратися на положення усталені у теорії оперативно-розшукової діяльності. Означене дає підстави для висновку про актуальність використання оперативно-розшукової характеристики розбою не лише для розкриття й попередження, а й для розслідування даного виду кримінальних діянь.

Мета даної статті полягає у формуванні сучасної оперативно-розшукової характеристики розбоїв, що вчиняються організованими злочинними формуваннями.

Для досягнення зазначеної мети необхідно розкрити сутність та визначити поняття оперативно-розшукової характеристики, як категорії оперативно-розшукової діяльності.

В. Д. Пчолкін після аналізу праць провідних вчених у галузі ОРД запропонував визначити оперативно-розшукову характеристику як сукупність кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних та інших упорядкованих і взаємозалежних між собою ознак, які мають розвідувально-пошуковий характер і розглядаються з позиції ефективності застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів щодо виявлення, запобігання злочинам, їх розкриття і розслідування [2, с. 122].

Е. О. Дідоренко та Б. І. Бараненко під оперативно-розшуковою характеристикою розуміють складну інформаційна модель, яка поєднує

▪ Оперативно-розшукова характеристика розбоїв, що вчиняються організованими злочинними формуваннями / М. Л. Грїбов // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14hmlzof.pdf>.

комплекс специфічних ознак, особливостей, що характеризують злочинні прояви як певні акти людської діяльності в поєднанні з безпосередніми причинами й умовами, а головне - у взаємозв'язку з потенційно кримінальним соціальним оточенням [3].

В. С. Кубарєв та І. В. Кубарєв вважають оперативно-розшукову характеристику злочинів інформаційною моделлю, що ґрунтується на урахуванні специфіки об'єктів протиправних посягань і всебічному, глибокому аналізі механізму вчинених злочинів (насамперед способів приховування) і покликана зорієнтувати оперуповноваженого на ймовірні напрями пошуку ознак приховуваних слідів, які можна здобути тільки в результаті використання оперативно-розшукового інструментарію [4, с. 67].

М. Ю. Літвінов після всебічного аналізу наукових праць досліджуваного напрямку дійшов висновку, що оперативно-розшукова характеристика злочинів – це опис закономірностей механізму вчинення і приховування неочевидних і латентних злочинів, а також ухилення від правосуддя, що дозволяє виявити пошукові ознаки злочинної діяльності та криміногенні чинники і на їх основі окреслити ймовірні напрями запобігання злочинам і їх розкриття [5, с. 128].

Наведені дефініції мають суттєві відмінності. Однак їх вивчення дає підстави для висновку, що оперативно-розшукова характеристика є результатом:

1. комплексного аналізу практики боротьби оперативних підрозділів з певним видом злочинів, а також кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних та інших ознак даного виду злочинів.
2. синтезу на цій основі нових знань, потрібних для визначення тактичних прийомів боротьби з такими злочинами оперативно-

▪ Оперативно-розшукова характеристика розбоїв, що вчиняються організованими злочинними формуваннями / М. Л. Грїбов // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14hmllozf.pdf>.

розшуковими засобами (щодо розуміння оперативно-розшукових засобів, ми поділяємо точку зору М. А. Погорецького, який вважає, що в ОРД засобами є все те, за допомогою чого досягається її результат[6, с. 171])

М. Ю. Літвінов цілком слушно зазначає, що доцільно характеризувати не одиничні злочини і не всю фактичну злочинність, а окремі групи злочинів, виділені за певний період часу на основі специфіки об'єкта, взятого під охорону кримінальним законом[5, с. 123]. З цих позицій надання оперативно-розшукової характеристики розбою є цілком виправданим. Ґрунтуючись на викладеному, надамо оперативно-розшукову характеристику розбоям та грабежам, з урахуванням необхідності її подальшого урахування для використання при організації проведення візуального спостереження як НСРД з метою розслідування цих злочинів.

Розбій посягає на два об'єкти: право власності й особу (її здоров'я і життя).

З об'єктивної сторони розбій вчиняється у формі нападу з метою заволодіння чужим майном, поєднаного із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства. Під нападом у складі розбою слід розуміти раптову, несподівану для потерпілого, короткочасну, агресивну, насильницьку дію, спрямовану на протиправне заволодіння чужим майном. Напад може бути як відкритим, так і таємним (наприклад, нанесення удару потерпілому з-за спини). За цією ознакою розбій відрізняється, з одного боку, від крадіжки, з іншого, – від грабежу. Напад органічно пов'язаний із фізичним або психічним насильством, яке при розбої має так званий інструментальний характер – виступає способом заволодіння майном або його утримання. Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом та

▪ Оперативно-розшукова характеристика розбоїв, що вчиняються організованими злочинними формуваннями / М. Л. Грїбов // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14hmlzof.pdf>.

корисливим мотивом. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони розбою є мета, з якою здійснюється напад, – заволодіння чужим майном. Змістом умислу охоплюється усвідомлення того, що вчинювані дії здійснюються в умовах очевидності – вони мають відкритий для потерпілого або інших осіб характер. При цьому винний ігнорує цю обставину. Умисел може виникнути заздалегідь або раптово. Особам, які вчиняють розбої й грабежі, притаманні цинізм, зухвалість і нахабність злочинних дій. У кримінології їх зазвичай поділяють на декілька категорій [7–9].

Узагальнення оперативно-розшукової та слідчої практики свідчить про те, що багато корисливо-насильницьких злочинів вчиняються добре організованими, нерідко озброєними групами протягом тривалого часу у вигляді злочинного промислу [10]. Це робить звичайні способи скоєння розбоїв більш витонченими, досконалыми і результативними для злочинців. Готуючись до злочину вони враховують усі важливі чинники (місце події, риси, властиві особі потерпілого, характер предмету посягання) і визначають спосіб, час, знаряддя і засоби, які можуть бути використані під час нападу. При цьому нерідко застосовують різноманітні види сучасної вогнепальної зброї, найновіші технічні пристосування й засоби ураження та інші інструменти. Так, приймаючи рішення про напад на інкасатора чи касира, злочинці визначають спосіб вчинення злочину: вивчають шлях пересування інкасаторів чи касирів з грошовими коштами, старанно аналізують наявність охорони, визначають найбільш зручні ділянки, де можна вчинити напад, передбачають шляхи відступу чи від'їзду, планують способи схову й реалізації викрадених матеріальних цінностей. Якщо напади вчиняються на власників житлових приміщень, у яких є матеріальні цінності, то способи їх вчинення частіше за все пов'язані зі сферою діяльності власників майна (бізнес, торгівля тощо),

- Оперативно-розшукова характеристика розбоїв, що вчиняються організованими злочинними формуваннями / М. Л. Грїбов // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14hmlzof.pdf>.

видом і особливостями предмета посягання, його споживчою вартістю, характерними рисами і кримінальними навичками злочинців [11].

Невід'ємним елементом діяльності організованих злочинних формувань, що вчиняють розбої є конспірація. Конспірацію, у широкому розумінні, слід розглядати як систему заходів, суб'єктом яких виступає таємно створена організація. Мета конспірації полягає у приховуванні факту існування даної організації, змісту її фактичної діяльності та персональних даних членів. Завданням є створення у іншої сторони хибних переконань про відсутність змови та дій з реалізації її мети. Дії суб'єктів конспірації полягають у охороні таємниці та дезінформуванні супротивника.

Конспірація злочинної діяльності як система взаємопов'язаних заходів притаманна лише організованим формуванням. Окремі особи та їх неорганізовані групи не можуть вважатися суб'єктами конспірації, оскільки основою останньої є змова. Проте вони можуть використовувати у своїй злочинній діяльності окремі елементи конспірації.

У структурі конспірації можна виділити два взаємопов'язані блоки. Перший – забезпечення охорони від витоку інформації про злочинну діяльність та причетних до неї осіб. Другий – дезінформація приватних та посадових осіб.

До першого блоку можна віднести: організацію структури формування, збереження таємниці його членами, а також режимні й контррозвідувальні заходи.

Контррозвідувальні заходи можуть бути диференційовані за трьома основними напрямками: запобігання впровадженню до злочинного формування, а також виявлення вже впроваджених туди оперативних працівників або осіб, які з ними співробітничать; протидія оперативно-

▪ Оперативно-розшукова характеристика розбоїв, що вчиняються організованими злочинними формуваннями / М. Л. Грїбов // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14hmlzof.pdf>.

технічним заходам правоохоронних органів; протидія візуальному спостереженню за членами організованого злочинного формування.

Дезінформація громадян і посадових осіб здійснюється шляхом маскуванню та легендованого спілкування. Маскування відповідає здійсненню суб'єктами конспірації певних зовнішніх видозмін. Об'єктами маскуванню виступають: члени злочинних формувань, предмети злочинної діяльності, злочинна поведінка, приміщення де проводиться злочинна діяльність, обставини та сліди злочину.

Спілкування з використанням легенд може здійснюватися як за ініціативою суб'єктів конспірації, так і за ініціативою приватних та посадових осіб. У першому випадку таке спілкування здебільшого є елементом об'єктивної сторони вчинюваного злочину. У другому – виконує функцію забезпечення безпеки злочинної діяльності при проведенні посадовими особами адміністративного контролю, дізнання, слідства або при виявленні громадянами цікавості до діяльності членів організованого злочинного формування.

Конспірація організованих злочинних формувань, що вчиняють розбої та грабежі додає значних труднощів у розслідуванні. Вона може включати як безпосереднє маскуванню членів таких формувань, так і маскуванню їх протиправної поведінки. Безпосереднє маскуванню злочинців може бути диференційоване на індивідуальне та групове. Найбільш примітивним видом індивідуального маскуванню є застосування засобів, які приховують обличчя в момент вчинення кримінального діяння (шарфи, шапки з прорізами для очей, дитячі та медичні маски тощо). Інший вид індивідуального маскуванню пов'язаний з використанням спеціального одягу. Зокрема, злочинцями використовується одяг працівників підприємств, які займаються постачанням населенню газу, води,

-
- Оперативно-розшукова характеристика розбоїв, що вчиняються організованими злочинними формуваннями / М. Л. Грїбов // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14hmlzof.pdf>.

електроенергії, підприємств, що виступають провайдерами Інтернету та кабельного телебачення. Для вчинення злочинів також використовується формений одяг працівників міліції й військова форма. Групове маскування здійснюється за допомогою засобів, що покликані створити у оточуючих помилкове враження про правомірність діяльності двох і більше суб'єктів вчинення злочину, або взагалі про їх відсутність в певному місці у визначений час. До таких засобів можуть бути віднесені автомобілі, різноманітне обладнання (торгівельне, побутове, спортивне, культове та ін.), а також різні приміщення (потайні кімнати, погребки), будівлі, у тому числі малі архітектурні форми. Маскування протиправної поведінки здійснюється членами організованих злочинних формувань шляхом виконання ними різних соціальних ролей, здійснення правомірної діяльності. Так розбоям і грабежам на автотранспортних шляхах інколи передують виконання злочинцями ролей працівників міліції, робітників-ремонтників, жертв дорожньо-транспортних пригод.

Отже, засоби вчинення розбоїв і грабежів є різноманітними і злочинці обирають їх у кожному конкретному випадку залежно від конкретних обставин. На відміну від деяких інших злочинів, розбої та грабежі мають одномоментний характер, тому успіх розслідування в основному залежить від того, чи зумів слідчий повною мірою використати інформацію, яку він одержав на першій стадії розслідування, від його вміння працювати з матеріальними джерелами, доказами.

Новації кримінального процесу України зумовили існування двох основних слідчих ситуацій при розслідуванні розбоїв та грабежів: коли злочин вже вчинено і коли кримінальне провадження розпочате у зв'язку готуванням розбою або грабежу. Перша з них передбачає два варіанти залежно від того чи встановлено особу виконавця (з показань свідків,

-
- Оперативно-розшукова характеристика розбоїв, що вчиняються організованими злочинними формуваннями / М. Л. Грібов // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14hmlzof.pdf>.

потерпілих, за матеріалами камер спостереження тощо). Якщо особу встановлено, після перевірки інформації вживають заходів із затримання підозрюваного. Якщо злочинець не відомий висувають та відпрацьовують версії щодо осіб, які могли вчинити розбій або грабіж. У даній ситуації слідчий повинен якомога ефективніше використати можливості уповноважених оперативних підрозділів. Перевірка версій має здійснюватися за допомогою усіх передбачених у планом розслідування НСРД. Аналіз практики засвідчує, що при розслідуванні розбоїв та грабежів візуальне спостереження доцільно сполучати зі зняттям інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) [12–14] та іншими НСРД.

При визначенні комплексу НСРД під час розслідування розбоїв необхідно оцінити наявні докази та іншу інформацію, а саме: проаналізувати показання потерпілих, свідків та інших осіб; перевірити за картотекою наявність нерозкритих грабежів чи розбоїв у даному районі чи населеному пункті, виявити можливих «гастролерів»; за даними криміналістичних обліків перевірити відбитки слідів рук, куль, гільз, зброї, автотранспорту, якщо вони використовувалися у вчиненні злочину. Цей комплекс заходів, спрямованих на встановлення осіб, які вчинили або готують напад, може бути розширеним з урахуванням слідчої ситуації та конкретних обставин.

Висновок. Під час розслідування розбоїв, що готуються або вчиненні членами організованих злочинних формувань необхідно враховувати оперативно-розшукову характеристику даного виду злочинів, що дасть змогу в межах кримінального провадження вдало спланувати проведення слідчих (розшукових) дій та органічно поєднати їх з комплексом негласних слідчих (розшукових) дій. У загальному підсумку

-
- Оперативно-розшукова характеристика розбоїв, що вчиняються організованими злочинними формуваннями / М. Л. Грібов // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14hmlzof.pdf>.

це буде сприяти виконанню завдань та досягненню мети кримінального судочинства.

Список використаних джерел

1. Горішній О. О. Кримінально-правова характеристика розбою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. О. Горішній . – Дніпропетровськ, 2010. – 20 с.
2. Пчолкін В. Д. Розкриття злочинів у харчовій промисловості : монографія / В. Д. Пчолкін. – О. : ОЮІ НУВС, 2005. – 376 с.
3. Дідоренко Е. О. Методологічні проблеми оперативно-розшукової діяльності як окремої галузі наукового знання / Е. О. Дідоренко, Б. І. Бараненко // Методологічні проблеми теорії і практики ОРД у сучасних умовах : Вісн. ЛАВС МВС ім. 10-річчя незалежності України. – 2004. – Спецвип. № 1. – С. 3–9.
4. Кубарев В. С. Пути совершенствования оперативно-розыскной методики раскрытия латентных преступлений, совершаемых организованными преступными сообществами / В. С. Кубарев, И. В. Кубарев // Проблемы вдосконалення ОРД ОВС у напрямку боротьби з організованою злочинністю : Вісн. ЛДУВС. – 2007. – Спецвип. № 2. – С. 65–72.
5. Літвінов М. Ю. Поняття оперативно-розшукової характеристики злочинів / М. Ю. Літвінов // Бюлетень з обміну досвідом роботи МВС України. – 2009. – № 179. – С. 119–128.

▪ Оперативно-розшукова характеристика розбоїв, що вчиняються організованими злочинними формуваннями / М. Л. Грїбов // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14hmlzof.pdf>.

6. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія / М. А. Погорецький. – Х.: Арсіс ЛТД, 2007. – 576 с.
7. Батиргарєєва В.С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.С. Батиргарєєва, Х., 2002. – 20 с.
8. Ігнатов О. М. Соціально-демографічна характеристика осіб, які вчиняють розбій / О. М Ігнатов // Наше право. – № 1. – 2014. – С. 61–68.
9. Бистрицький Б. Ю. Криміналістична характеристика грабежів, учинених неповнолітніми (особа злочинця) / Б. Ю. Бистрицький // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. Справ. – 2013. – № 2. – с. 251–258.
10. Пестрецов М.О. Організація і тактика боротьби підрозділів карного розшуку із злочинними посяганнями на помешкання громадян: постановка проблеми / М.О. Пестрецов // Наук. Вісн. Дніпропетровського держ. ун-ту внутр.справ. – 2012. – № 1. –с. 602–608.
11. Криміналістика: підручн. За ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 728 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.nulau.edu.ua>
12. Інформаційний огляд про стан взаємодії підрозділів оперативно-технічних заходів з підрозділами оперативної служби // Експрес-інформація / ДОС МВС України. – 2009. – № 2. – С. 16–19;
13. Гончар М. О. Проти злочинного угруповання – наполегливість і професіоналізм міліції / М. О. Гончар. // Бюлетень з обміну досвідом роботи МВС України. – 2011. – № 188. – С. 91–93.

▪ Оперативно-розшукова характеристика розбоїв, що вчиняються організованими злочинними формуваннями / М. Л. Грїбов // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14hml0zf.pdf>.

14. Оперативну інформацію реалізовано своєчасно (за матеріалами УКР У МВС України в Тернопільській області) // Бюлетень з обміну досвідом роботи МВС України. – 2011. – № 188. – С. 94–95

На ґрунті кримінально-правових, кримінологічних та криміналістичних ознак розбоїв, що вчиняються організованими злочинними формуваннями, а також з урахуванням результатів узагальнення практики правоохоронних органів з розкриття та розслідування цих злочинів сформовано їх оперативно-розшукову характеристику.

Ключові слова: розбій, організоване злочинне формування, оперативно-розшукова характеристика.

На основе уголовно-правовых, криминологических и криминалистических признаков разбоев, которые совершаются организованными преступными формированиями, а также обобщения практики правоохранительных органов по раскрытию и расследованию этих преступлений сформирована их оперативно-розыскная характеристика.

Ключевые слова: разбой, организованное преступное формирование, оперативно-розыскная характеристика.

On the basis of criminal law, criminology and forensic evidence of the robberies committed by organized criminal groups, as well as the generalization

▪ Оперативно-розшукова характеристика розбоїв, що вчиняються організованими злочинними формуваннями / М. Л. Грібов // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14hmlzof.pdf>.

of the practice of law enforcement agencies on the detection and investigation of these crimes formed their operatively-search feature.

Key words: robbery, organized criminal groups, operatively-search feature.

-
- Оперативно-розшукова характеристика розбоїв, що вчиняються організованими злочинними формуваннями / М. Л. Грібов // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14hml0zf.pdf>.